

Κεφάλαιο 5

Κλασική εποχή

Η ηγεμονία της Αθήνας

2. Το δημοκρατικό πολίτευμα σταθεροποιείται

- **Στόχος:** Με το τέλος της ενότητας οι μαθητές να αναγνωρίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολιτεύματος και του τρόπου λειτουργίας του.
- **Στόχος:** Να εκτιμούν τη σημασία της διαμόρφωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος για την Ελλάδα και τον σύγχρονο κόσμο¹.

Αριστοτέλης², *Αθηναίων Πολιτεία* 22.4: Εξοστρακισμός (του Ιππάρχου)

Ο πρώτος που εξοστρακίστηκε ήταν ένας από τους συγγενείς του, ο Ίππαρχος, γιος του Χάρμου από τον Κολλυτό, και ήταν ειδικά γι' αυτόν που ο Κλεισθένης θέσπισε το νόμο τούτο, αφού ήθελε να τον διώξει από την πόλη.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 43.1-2: Ανάθεση αξιωμάτων στους πολίτες

Όλα τα αξιώματα που σχετίζονται με την πολιτική διοίκηση γίνονται με κλήρο, εκτός απ' αυτό του ταμιά των στρατιωτικών και των ταμιών για τα θεωρικά χρήματα και του επιμελητή των πηγών. Αυτοί εκλέγονται με χειροτονία και αναλαμβάνουν από Παναθήναια σε Παναθήναια. Όλοι οι στρατιωτικοί άρχοντες εκλέγονται επίσης με χειροτονία. Οι βουλευτές είναι πεντακόσιοι και διορίζονται με κλήρο, πενήντα από κάθε φυλή.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 46.1: Καθήκοντα της Βουλής

Η βουλή είναι υπεύθυνη για τις τριήρεις που έχουν κατασκευαστεί, για τον εξοπλισμό τους και για τους νεώσοικους και φροντίζει για τη ναυπήγηση νέων τριήρων ή τετρήρων, όποιο από τα δύο αυτά είδη πλοίων αποφασίσει ο λαός και για τον εξοπλισμό τους και τους νεώσοικους. Ο λαός εκλέγει τους ναυπηγούς των πλοίων αυτών. Αν η βουλή δεν παραδώσει ολοκληρωμένο έργο στη βουλή της επόμενης χρονιάς, δε θα μπορέσει να λάβει απ' αυτή τη δωρεά· γιατί την παίρνουν στην επόμενη βουλή. Μερμνά, ακόμη, για τη ναυπήγηση τριήρων εκλέγοντας δέκα μέλη της ως τριηροποιούς.

¹ Επιδιώκεται διάλογος με τους μαθητές με βάση τις πηγές, ώστε να καταλήξουν μόνοι τους στην εκτίμηση της διαμόρφωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος, να πραγματοποιούν συγκρίσεις στα καθεστώτα του αρχαίου και σύγχρονου κόσμου και να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη και στάση στα πολιτικά πράγματα.

² Η μετάφραση των πηγών είναι από τις εκδόσεις Κάκτος: «Οι Έλληνες»

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 49.1-2: Καθήκοντα της Βουλής

Η βουλή εξετάζει, επίσης, τα άλογα και αν βρει ότι κάποιος έχει ένα πολύ καλό άλογο, αλλά δεν το συντηρεί καλά, τον τιμωρεί κατακρατώντας τη χορηγία για τη συντήρηση του αλόγου. Στα άλογα που δεν μπορούν να τρέχουν ή δεν θέλουν να παραμείνουν στη γραμμή και φεύγουν, τα σημαδεύουν στο σαγόκι και κάθε άλογο που έχει σημαδευτεί θεωρείται μη μάχιμο. Πραγματοποιεί επίσης εξέταση των προδρόμων, για να δει ποια είναι ικανά να προπορευούνται και αν απορρίψει κάποιο, η υπηρεσία του τελειώνει. Οι υπηρέτες καταγράφονται από τους καταλογοί, δέκα άνδρες εκλεγμένους απ' το δήμο, οι οποίοι δίνουν τα ονόματα των ανδρών που προτείνουν για εγγραφή στους ίππαρχους και τους φυλάρχους. Αυτοί με τη σειρά τους παίρνουν τον κατάλογο και τον υποβάλλουν στη βουλή. Στη συνέχεια ανοίγουν τον σφραγισμένο πίνακα που περιέχει τα ονόματα αυτών που είναι ήδη υπηρέτες, σβήνουν όποιους βεβαιώνουν ενόρκως πως είναι σωματικά ανίκανοι να υπηρετούν και προσκαλούν αυτούς που πρόσφατα εγγράφηκαν. Αν κάποιος από τους τελευταίους δηλώσει ενόρκως ότι δεν είναι σε θέση, από σωματική ή οικονομική άποψη, να υπηρετήσει, του επιτρέπουν να φύγει. Αν όχι, οι βουλευτές ψηφίζουν κατά πόσο είναι ικανός να υπηρετήσει στην τάξη των υπηρέτων. Αν τον εκλέξουν, τον βάζουν στον πίνακα, διαφορετικά τον αφήνουν να φύγει.

3. Η λειτουργία του πολιτεύματος

Η επιλογή των εννέα αρχόντων και η εκλογή των δέκα στρατηγών

Αρμοδιότητες και καθήκοντα καθενός

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 55.3-5: Η επιλογή των εννέα αρχόντων

Όταν οι άρχοντες υποβάλλονται σε εξέταση, τους ρωτούν πρώτα: "Ποιος είναι ο πατέρας σου και από ποιο δήμο, ποιος είναι ο πατέρας του πατέρα σου, ποια είναι η μητέρα σου, ποιος είναι ο πατέρας της μητέρας σου και από ποιον δήμο;" Κατόπιν τους ρωτούν αν πιστεύουν στον Απόλλωνα τον πατρώο και στο Δία τον έρκειο και πού βρίσκονται τα ιερά τους, αν έχουν οικογενειακούς τάφους και πού βρίσκονται αυτοί, αν φέρονται καλά στους γονείς τους, αν πληρώνουν τους φόρους, αν έχουν λάβει μέρος σε εκστρατεία. Μετά από αυτές τις ερωτήσεις του λένε: "Φέρτε μάρτυρες γι' αυτά". Όταν καλούνται οι μάρτυρες ρωτά: "Θέλει κανείς να κατηγορήσει για κάτι αυτόν εδώ τον άνδρα;" Αν όντως υπάρχει κατηγορός, ο δικαστής δίνει τον λόγο και στον κατηγορο και στον κατηγορούμενο και μετά εκδίδουν απόφαση με ανάταση χεριών στη βουλή, με ψηφοφορία στο δικαστήριο. Αν δεν υπάρχει κατηγορός, γίνεται ψηφοφορία αμέσως. Σ' αυτές τις περιπτώσεις παλιότερα ψήφιζε ένας, τώρα όμως όλοι οι δικαστές ψηφίζουν για τους υποψηφίους, έτσι ώστε, αν κάποιος κακοήθης διαφύγει από τους κατηγορούς του, είναι πιθανό πως οι δικαστές θα τον αποκλείσουν. Μετά απ' αυτόν τον έλεγχο, οι άρχοντες κατευθύνονται προς την

πέτρα, στην οποία έχουν τοποθετηθεί τα σφάγια (στην ίδια αυτή πέτρα ορκίζονται οι δικαστές πριν δώσουν τη διαίτησία τους και οι μάρτυρες όταν αρνούνται την κατηγορία που τους αποδίδεται). Ανεβαίνουν στην πέτρα και δηλώνουν ενόρκως ότι θα εκτελούν το αξιωμαί τους δίκαια και σύμφωνα με τους νόμους και δεν θα δωροδοκηθούν εξαιτίας του αξιώματός τους ή αν κάνουν κάτι τέτοιο, θα αφιερώσουν ένα χρυσό ανδριάντα. Μετά τον όρκο προχωρούν προς την ακρόπολη, όπου δίνουν τον ίδιο όρκο. Στη συνέχεια αναλαμβάνουν τα αξιώματά τους.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 56.2-7: Τα καθήκοντα του επώνυμου άρχοντα.

Ο επώνυμος άρχοντας μόλις αναλάβει το αξιωμαί του, κάνει πρώτα μια δήλωση, ότι δηλαδή στιδήποτε κατείχε ο καθένας πριν την άνοδό του στο αξίωμα θα είναι και δικό του μέχρι το τέλος. Στη συνέχεια διορίζει χορηγούς για τις τραγωδίες τους τρεις πλουσιότερους άνδρες απ' όλους τους Αθηναίους. Παλιότερα όριζε και πέντε χορηγούς κωμωδιών, αυτοί όμως τώρα διορίζονται από τις φυλές. Οι φυλές προμηθεύουν τους χορηγούς για τα Διονύσια για το χορό των ανδρών, των αγοριών και των κωμωδών, και για τα Θαργήλια για το χορό των ανδρών και των αγοριών. Για τους χορούς των Διονυσίων οι χορηγοί ορίζονται από μεμονωμένες φυλές, γι' αυτούς των Θαργηλίων ορίζεται ένας για κάθε δύο φυλές και οι μεμονωμένες φυλές τους προμηθεύουν κατά σειρά. Ο άρχοντας παίρνει τα ονόματα των χορηγών, που ορίζονται απ' τις φυλές. Μετά διενεργεί ανταλλαγή περιουσιών και παρουσιάζει στο δικαστήριο αιτήσεις για απαλλαγή, όταν κάποιος υποστηρίζει ότι έχει αναλάβει αυτή τη λειτουργία στο παρελθόν ή εξαιρείται γιατί έχει πραγματοποιήσει κάποια άλλη λειτουργία και η περίοδος εξαιρέσεώς του δεν έχει ακόμη λήξει ή δεν έχει ακόμη την νόμιμη ηλικία (οι χορηγοί για το χορό των αγοριών πρέπει να είναι πάνω από σαράντα χρόνων). Επίσης ορίζει χορηγούς για τη Δήλο και ένα αρχιθεωρό (αρχηγό της πομπής για την τριακόντορο που μεταφέρει τους νέους άνδρες). Είναι ακόμη υπεύθυνος για τις πομπές...Ο επώνυμος άρχοντας επιμελείται επίσης για την πομπή των Θαργηλίων και την πομπή του Σωτήρα Δία. Αυτές είναι οι γιορτές για τις οποίες είναι υπεύθυνος. Τις ακόλουθες καταγγελίες και ποινικές δίκες, αφού πρώτα κάνει προκαταρκτικές έρευνες, τις παρουσιάζει στο δικαστήριο: για κακομεταχείριση γονέων (με αυτή την κατηγορία, όποιος θέλει μπορεί να καταγγείλει χωρίς να κινδυνεύει να τιμωρηθεί), για κακομεταχείριση ορφανών (η δίκη είναι εναντίον των επιτρόπων), για κακομεταχείριση επικλήρων (η δίκη είναι εναντίον των επιτρόπων ή των συνοικούντων), για κακή διαχείριση περιουσίας ορφανού (εναντίον και πάλι των επιτρόπων), για παράνοια, για περίπτωση που κάποιος κατηγορείται ότι κατασπατάλησε την περιουσία του λόγω παράνοιας, για το διορισμό των διανεμητών, για την περίπτωση που κάποιος αντιδρούσε στη διαχείριση της περιουσίας, για το διορισμό επιτρόπου, για την αμφισβήτηση επιτροπείας, για εποπτεία εμφανών, για αυτοδιορισμό κάποιου ως επιτρόπου, για ενστάσεις για κληρονομική περιουσία και για περίπτωση επικλήρου. Έχει την επιμέλεια των ορφανών, των ανύπαντρων

γυναικών και των γυναικών, οι οποίες μετά το θάνατο του άνδρα τους υποστηρίζουν ότι είναι έγκυες, και έχει πλήρη εξουσία να επιβάλλει πρόστιμο σ' όσους αδικούν και να τους φέρει ενώπιον του δικαστηρίου. Μισθώνει τα ακίνητα των ανήλικων και των επικλήρων μέχρι να φτάσουν στην ηλικία των δεκατεσσάρων και λαμβάνει τα μισθώματα που προσφέρονται απ' τους επιτρόπους και αν οι επιτροπείς δεν δίνουν στα παιδιά τα προς συντήρηση, τα εισπράττει αναγκαστικά.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 57.1-2: Τα καθήκοντα του άρχοντα-Βασιλέα
Ο βασιλεύς έχει την εποπτεία πρώτα των Μυστηρίων σε συνεργασία με τους επιμελητές που εκλέγονται απ' το λαό (δύο απ' όλους τους Αθηναίους, ένας απ' την οικογένεια των Ευμολπιδών, ένας από την οικογένεια των Κηρύκων). Έπειτα είναι υπεύθυνος για τα Λήναια Διονύσια, τα οποία περιλαμβάνουν πομπή και διαγωνισμό. Η πομπή είναι κοινή ευθύνη του βασιλιά και των επιμελητών, ενώ οι αγώνες οργανώνονται απ' το βασιλιά. Οργανώνει επίσης όλες τις λαμπαδηδρομίες. Γενικά διευθύνει και όλες τις πατροπαράδοτες θυσίες. Είναι αρμόδιος και για τις μηνύσεις για ασέβεια και αν αμφισβητεί κανείς το δικαίωμα κάποιου για ιερατικό αξίωμα. Δικάζει επίσης και τις φιλονικίες των γενών και των ιερέων σχετικά με τα ιερά. Είναι αρμόδιος και για τις δίκες για ανθρωποκτονία και αυτός ανακοινώνει την μη συμμετοχή κάποιου σε τελετή.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 58: Τα καθήκοντα του άρχοντα-Πολέμαρχου
Ο πολέμαρχος πραγματοποιεί τις θυσίες προς την Άρτεμη την Αγροτέρα και προς τον Ενυάλιο, οργανώνει τον επιτάφιο αγώνα προς τιμή εκείνων που πέθαναν στον πόλεμο και διοργανώνει τους εναγισμούς προς τιμή του Αρμόδιου και του Αριστογείτονα. Στη δικαιοδοσία τους ανάγονται μόνο δίκες για ιδιωτικές υποθέσεις, για μετοίκους, άνδρες ισοτελείς και προξένους. Καθήκον του είναι να παίρνει τις δίκες αυτές, να τις διαιρεί σε είκοσι και να αναθέτει σε κάθε φυλή το μερίδιο που της έλαχε. Οι δικαστές κάθε φυλής τις παραπέμπουν στους διαιτητές. Ο ίδιος ο πολέμαρχος εισάγει τις δίκες του αποστασίου και απροστασίου και στην περίπτωση των μετοίκων για κληρονομιά και για επίκληρο και τα άλλα όσα ο άρχοντας κάνει για τους πολίτες, ο πολέμαρχος τα κάνει για τους μετοίκους.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 59.1: Τα καθήκοντα των έξι Θεσμοθετών
Οι θεσμοθέτες έχουν την εξουσία πρώτα να καθορίσουν τις μέρες κατά τις οποίες θα συγκαλούνται τα δικαστήρια και ύστερα να παραδίδουν το πρόγραμμά τους στις αρχές, οι οποίες τηρούν το πρόγραμμα ανάθεσης των δικαστηρίων.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 61: Η εκλογή και τα καθήκοντα των δέκα Στρατηγών
Όλοι οι στρατιωτικοί αξιωματούχοι εκλέγονται με χειροτονία. Οι δέκα στρατηγοί ήταν στο παρελθόν ένας από κάθε φυλή, αλλά τώρα ορίζονται απ' όλο

το σώμα. Συγκεκριμένα διορίζονται με χειροτονία, ένας για τη διοίκηση των οπλιτών, τους οποίους διοικεί αν εκστρατεύσουν εκτός Αττικής, ένας για τη διοίκηση της πόλης, και ο οποίος διοικεί όταν διεξάγεται πόλεμος στη χώρα, δύο στρατηγοί για τη διοίκηση του Πειραιά, ένας για τη Μουνιχία και ένας για την Ακτή, που είναι υπεύθυνοι για τη διαφύλαξη του υλικού που φυλάγεται στον Πειραιά. Ένας υπεύθυνος για τις συμμορίες, που καταγράφει τους τριηράρχους, διεξάγει τις αντιδόσεις και εισάγει στο δικαστήριο τις ενστάσεις. Οι άλλοι πέντε διατίθενται για τις τρέχουσες ανάγκες. Γίνεται ψηφοφορία σε κάθε πρυτανεία για να αποφασιστεί κατά πόσο οι στρατηγοί εκτελούν τα καθήκοντά τους σωστά. Αν κάποιος καθαιρεθεί, δικάζεται στο δικαστήριο κι αν βρεθεί ένοχος καθορίζεται το πώς θα τιμωρηθεί ή τι πρόστιμο θα πληρώσει, ενώ αν αθωωθεί αναλαμβάνει πάλι το αξίωμά του. Όταν διοικούν το στρατό οι στρατηγοί, έχουν απόλυτη εξουσία να συλλάβουν όποιον δεν υπακούει, να τον εκδιώξουν από το στρατό και να επιβάλλουν πρόστιμο, αλλά συνήθως δεν επιβάλλουν πρόστιμα.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 62.2:

Μισθοί καταβάλλονται και στο δήμο, μια δραχμή για τις άλλες συνελεύσεις και εννέα οβολοί για την κύρια συνεδρίαση. Έπειτα οι δικαστές παίρνουν πέντε οβολούς για κάθε συνεδρίαση. Στη συνέχεια, η βουλή πέντε οβολούς και τα μέλη της πρυτανείας παίρνουν επιπλέον έναν οβολό για σιτηρέσιο. Οι εννέα άρχοντες παίρνουν τέσσερις οβολούς ο καθένας για σιτηρέσιο και τρέφουν ο καθένας έναν κήρυκα και έναν αυλητή. Ο άρχοντας της Σαλαμίνας παίρνει μία δραχμή την ημέρα. Οι αθλοθέτες τρώνε στο Πρυτανείο όλο το μήνα Εκατομβαιώνα, το μήνα δηλαδή των Παναθηναίων, από την τέταρτη μέρα και ύστερα. Οι αμφικτύονες που στέλνονται στη Δήλο παίρνουν μία δραχμή την ημέρα από το ταμείο της Δήλου. Χρήματα για τη συντήρησή τους εισπράττουν και όσοι στέλνονται στη Σάμο, Σκύρο, Λήμνο ή Ίμβρο ως άρχοντες.

Θουκυδίδης, *Ιστοριών* 1.70-71: Σύγκριση Αθηναίων και Σπαρτιατών (κατά τον στρατηγό της Αθήνας Περικλή)

Αλλά εκτός απ' αυτό, νομίζουμε πως έχουμε το δικαίωμα, περισσότερο από κάθε άλλον, να διατυπώσουμε μομφή σε δικούς, αφού μάλιστα πρόκειται για μεγάλα συμφέροντα, τα οποία εμείς τουλάχιστον πιστεύουμε πως δεν καταλαβαίνετε, όπως δε συλλογιστήκατε ποτέ ως τώρα ποιοι είναι αυτοί οι Αθηναίοι με τους οποίους θα μετρηθείτε και πόσο από σας και σ' όλα διαφέρουν. Αυτοί είναι νεωτεριστές, ικανοί και γρήγορα να συλλάβουν ένα σχέδιο και γρήγορα να πραγματοποιήσουν αυτά που αποφάσισαν· σεις περιορίζεστε στη διατήρηση των αποκτημένων, χωρίς να επινοείτε τίποτε καινούργιο και χωρίς να φέρνετε σε πέρας ούτε τα απαραίτητα. Εκείνοι πάλι κι αποτολμούν πάνω από τη δύναμή τους και ριψοκινδυνεύουν, αντίθετα απ' τις υπαγορεύσεις της λογικής, και στις δυσκολίες είναι αισιόδοξοι· δικό σας φυσικό, να επιχειρείτε πράγματα κατώτερα από τη δύναμή σας, να δυσπιστείτε ακόμη και για κείνα που η σκέψη παρουσιάζει ως βέβαια να κατορθωθούν και να νομίζετε, όταν βρεθείτε σε

δυσκολίες, ότι ποτέ δε θα γλιτώσετε απ' αυτές. Ακόμη εκείνοι είναι αποφασιστικοί, μπροστά σε σας αναβλητικούς, και ταξιδευτές, μπροστά σε σας ριζωμένους στον τόπο σας· γιατί εκείνοι νομίζουν πως με την αποδημία μπορεί ν' αποκτήσουν κάτι, ενώ σεις θαρρείτε πως με το να βγείτε από τη χώρα σας θα βλάψετε κι όσα έχετε. Όταν νικούν, τραβούν μπροστά όσο γίνεται περισσότερο, όταν νικώνται, υποχωρούν όσο γίνεται λιγότερο. Εκείνοι και τα σώματά τους, σαν να' ταν ολότελα ξένα, τα θυσιάζουν για το καλό της πόλης, αλλά και το πνεύμα τους, που το θεωρούν ολότελα δικό τους, το βάζουν στην υπηρεσία της. Κι αν, όσα συλλάβουν με το νου τους, δεν τα πραγματοποιήσουν, νομίζουν ότι έχασαν δικά τους, αν όμως όσα επιδίωκαν ν' αποκτήσουν, θαρρούνε ότι πέτυχαν λίγα σε σύγκριση με όσα πρόκειται να κάμουν· αν, τέλος, αποπειραθούν κάτι κι αποτύχουν, με καινούργιες ελπίδες αναπληρώνουν την έλλειψη· γιατί σ' αυτούς μονάχα συμβαίνει η ελπίδα της απόχτησης εκείνων που επιδιώκουν κι η απόχτηση να είναι ίδια, επειδή επιχειρούν γοργά τα όσα αποφασίσουν. Κι όλα αυτά με κόπους και κιντύνους τα μοχθούν σ' όλη τους τη ζωή, και πολύ λίγο χαίρονται τα όσα έχουν, γιατί πάντα προσπαθούν ν' αποχτούν κι άλλα, και δε νομίζουν άλλο τίποτε για γιορτή παρά να κάνουν ό, τι πρέπει, κι ως συφορά περισσότερο θαρρούν την αμέριμνη ησυχία παρά την επίπονη δράση. Ώστε, αν κανείς με δυο λόγια ισχυριζόταν ότι αυτοί είναι γεννημένοι κι οι ίδιοι να μην ησυχάζουν και τους άλλους να μην αφήνουν ήσυχους, θα είχε δίκιο.

Θουκυδίδης³, Ιστοριών Β: Σύγκριση Αθηναίων και Σπαρτιατών

39. "Διαφέρουμε επίσης από τους αντιπάλους και στην άσκηση στα πολεμικά πράγματα ως προς αυτό, ότι δηλαδή πρώτα μεν έχουμε τις πύλες της πόλης μας ανοικτές σε όλους, και ουδέποτε με ξενηλασία εμποδίζουμε κανένα να μάθει ή να δει κάτι, από φόβο μήπως, εάν δεν το κρύψουμε, το δει κανείς από τους εχθρούς μας και ωφεληθεί. Διότι την εμπιστοσύνη μας στηρίζουμε όχι στις προετοιμασίες ή στα πολεμικά τεχνάσματα, αλλά στην προσωπική μας γενναιοψυχία κατά την ώρα της δράσης. Έπειτα δε, προκειμένου περί της ανατροφής, εκείνοι μεν από της παιδικής ηλικίας με επίπονη άσκηση επιδιώκουν να γίνουν ανδρείοι, ενώ εμείς μολονότι ακολουθούμε τρόπον ζωής αβίαστο, είμαστε εξ ίσου ικανοί να προκινδυνεύουμε, αγωνιζόμενοι εναντίον ισόπαλων εχθρών. Απόδειξη τούτου είναι ότι, ενώ οι Λακεδαιμόνιοι εκστρατεύουν εναντίον του εδάφους μας, όχι μόνοι, αλλά με όλους τους συμμάχους τους, εμείς εκστρατεύουμε εναντίον των άλλων μόνοι, και μολονότι πολεμούμε σε ξένη χώρα εναντίον ανθρώπων που προασπίζονται το δικό τους έδαφος τους νικούμε κατά κανόνα χωρίς δυσκολία. Προσθέστε σ' αυτό ότι κανείς από τους εχθρούς μας δεν αντιμετώπισε ενωμένη την δύναμη μας, διότι κατά τον ίδιον καιρό όχι μόνον για το ναυτικό μας φροντίζουμε, αλλά και κατά ξηρά εκπέμπουμε σε πολλές επιχειρήσεις στρατιώτες από τους δικούς μας πολίτες. Όταν, εν τούτοις, οι εχθροί μας συγκρουσθούν οπουδήποτε με τμήμα της δύναμής μας, εάν μεν νικήσουν, καυχώνται ότι μας νίκησαν όλους, εάν δε

³ Η μετάφραση του Θουκυδίδη ανήκει στον Ελευθέριο Βενιζέλο και υπέστη διασκευή.

ηττηθούν, ότι νικήθηκαν από όλους. Πράγματι, εφόσον προτιμούμε ν' αντιμετωπίζουμε τους κινδύνους με άνεση μάλλον παρά μετά από επίπονη άσκηση, και με ανδρεία που αποκτήθηκε όχι από νομικό καταναγκασμόν, αλλά από τον τρόπον της ζωής μας, έχουμε το πλεονέκτημα ότι χωρίς να παραπονιόμαστε πρόωρα χάριν μελλόντων κινδύνων, όταν περιέλθουμε σ' αυτούς, αναδεικνυόμαστε εξ ίσου γενναίοι όσον και οι αντίπαλοί μας, οι οποίοι υποβάλλονται σε διαρκείς μόχθους. Έτσι δε η πόλη μας είναι άξια θαυμασμού, όχι μόνον ως προς τούτο, αλλά και από άλλες ακόμα πλευρές".

Θουκυδίδης, Ιστοριών Β Σύγκριση Αθηναίων και Σπαρτιατών

41. "Συγκεφαλαιώνοντας, λοιπόν, λέγω ότι και το σύνολο της πόλεως (Αθήνας) είναι γενικό της Ελλάδας σχολείο, και καθείς από τους συμπολίτες μας μου φαίνεται ότι συγκεντρώνει στην προσωπικότητά του την ικανότητα να προσαρμόζεται στις ποικίλες εκφάνσεις της δραστηριότητας με τη μεγαλύτερη ευστροφία και χάριν. Και ότι αυτό δεν είναι κομπορρημοσύνη, που επιβάλλει η παρούσα ευκαιρία, αλλά την πραγματική αλήθεια, αποδεικνύει ακριβώς η δύναμη της πόλης, την οποίαν τα προτερήματά μας αυτά μας προσπόρισαν. Διότι από όλες τις σύγχρονες πόλεις μόνον η πόλη της Αθήνας, όταν τεθεί υπό δοκιμασία, αποδεικνύεται ανώτερη της φήμης της, και αυτή μόνη ούτε στον ηττώμενο παρέχει αφορμήν αγανάκτησης, διότι νικήθηκε από τέτοιον εχθρό, ούτε στους υπηκόους αφορμήν παραπόνου, ότι κυβερνώνται από αναξίους. Με το να δώσουμε δε καταφανείς αποδείξεις της δύναμής μας, της οποίας άλλωστε υπάρχουν πράγματι τόσοι αψευδείς μάρτυρες, θα είμαστε αντικείμενο θαυμασμού και για τους συγχρόνους και για τους μεταγενεστέρους, χωρίς καν να έχουμε ανάγκη ούτε Ομήρου, για να ψάλει τους επαίνους μας, ούτε άλλου ποιητή, ο οποίος με τους στίχους του μπορεί να τέρψει προς στιγμήν, αλλά του οποίου η φαντασιώδης παράσταση των γεγονότων θα διαψευσθεί από την αλήθεια των πραγμάτων, αφού εξαναγκάσαμε κάθε θάλασσαν και κάθε γη να ανοιχθεί στη δική μας τόλμη, και εγκατασπείραμε παντού αιώνια μνημεία ανδραγαθιών εναντίον εχθρών και υπέρ φίλων. Μαχόμενοι λοιπόν υπέρ τέτοιας πόλεως έπεσαν οι προκείμενοι νεκροί, διότι έκριναν μεγαλόφρονα καθήκον τους να μην επιτρέψουν να τους αφαιρεθεί αυτή, και καθένας από μας τους επιζώντες είναι πρόθυμος φυσικά να υποφέρει τα πάντα προς χάριν της.

Θουκυδίδης, Ιστοριών 1.94-97 Η εκστρατεία των Ελλήνων κατά των Περσών στην Κύπρο με αρχηγό των Πausανία.

Στο μεταξύ ο Πausανίας του Κλεομβρότου στάλθηκε από τη Σπάρτη, με είκοσι πελοποννησιακά καράβια, ως αρχηγός των ελληνικών δυνάμεων. Μαζί του αρμένιζαν και τριάντα αθηναϊκά καράβια κι αρκετοί από τους υπόλοιπους συμμάχους. Εκστρατεύσανε πρώτα εναντίον της Κύπρου κι υποτάξανε το μεγαλύτερο μέρος του νησιού. Νέα εκστρατεία έκαμαν κατόπιν εναντίον του Βυζαντίου που το κατείχαν οι Πέρσες και το κυρίεψαν, κάτω, πάντα, απ' τις διαταγές του Πausανία.

Επειδή όμως ο Πausανίας είχε γίνει κίολας πιεστικός, κι άλλοι Έλληνες δυσφορούσαν και πιο πολύ οι Ίωνες κι όλοι εκείνοι που πρόσφατα είχαν ελευθερωθεί απ' τη σκλαβιά του βασιλιά. Τούτοι, οι δυσαρεστημένοι, πήγαιναν συχνά στους Αθηναίους κι απαιτούσαν να γίνουν αυτοί ηγέτες τους, μια και φυλετικά συγγένευαν, και να μην επιτρέπουν στον Πausανία να ενεργεί πιεστικά, αν καμιά φορά το επιχειρεί. Οι Αθηναίοι δέχτηκαν τις προτάσεις αυτές κι είχαν το νου τους να μην μένουν αδιάφοροι σε τέτοιες πιέσεις και, γενικά, φρόντιζαν να κανονίζουν τα πράγματα με τον καλύτερο, για το συμφέρον τους, τρόπο. Στο μεταξύ οι Λακεδαιμόνιοι ανακάλεσαν τον Πausανία για να τον ανακρίνουν για τα όσα έφταναν στα αυτιά τους. Γιατί πολλά του καταμαρτυρούσαν οι Έλληνες που έρχονταν στη Σπάρτη. Η αρχηγία του έμοιαζε περισσότερο με τυραννίδα παρά με στρατηγία. Η ανάκλησή του έτυχε να γίνει τη στιγμή ακριβώς που οι άλλοι σύμμαχοι, εκτός από τους Πελοποννησίους, από μίσος προς εκείνον, πήγαν με το μέρος των Αθηναίων. Όταν έφτασε στη Σπάρτη, τιμωρήθηκε για αδικήματά του σε ιδιώτες, για τις σοβαρότερες όμως κατηγορίες, αθώωθηκε. Τον κατηγορούσαν για προδοτικές σχέσεις με τους Πέρσες, πράγμα το οποίο θεωρούνταν αναμφισβήτητο. Εκείνον δεν τον ξανάστειλαν πια αρχηγό, αλλά, σ' αντικατάστασή του, έστειλαν τον Δόρκη και μερικούς άλλους με μικρή δύναμη, στους οποίους όμως οι σύμμαχοι δεν ήθελαν να εμπιστευτούν την αρχηγία. Τούτοι το κατάλαβαν και γύρισαν πίσω· κι οι Λακεδαιμόνιοι δεν έστειλαν πια άλλους στρατηγούς, από φόβο μήπως όσοι θα 'βγαιναν από τη Σπάρτη δείχνονταν χειρότεροι, όπως ακριβώς είδαν να συμβαίνει με τον Πausανία. Ήθελαν ακόμη ν' απαλλαγούν κι από το βάρος του πολέμου εναντίον των Περσών, γιατί πίστευαν πως οι Αθηναίοι - φίλοι τους την εποχή εκείνη - ήταν ικανοί ν' αναλάβουν την αρχηγία. Αφού μ' αυτόν το τρόπο ανάλαβαν οι Αθηναίοι την αρχηγία, με τη συγκατάθεση δηλαδή των συμμάχων εξαιτίας του μίσους τους προς τον Πausανία, όρισαν ποιες από τις συμμαχικές πόλεις θα 'πρεπε να δίνουν χρήματα για τον πόλεμο εναντίον των βαρβάρων και ποιες καράβια. Ο διακηρυγμένος σκοπός του πολέμου ήταν η ερήμωση της χώρας του βασιλιά σε αντίποινα για τα όσα έπαθαν από κείνον. Τότε, για πρώτη φορά, οι Αθηναίοι εγκαθιδρύσανε την αρχή των Ελληνοταμιών, οι οποίοι εισπράττανε το φόρο· έτσι ονομάστηκε η εισφορά σε χρήματα. Ο φόρος, όπως ορίστηκε αρχικά, έφτανε τα τετρακόσια εξήντα τάλαντα το χρόνο, το ταμείο ήταν στη Δήλο κι οι συνελεύσεις της συμμαχίας γίνονταν στο εκεί ιερό.

Θουκυδίδης, Ιστοριών, 1.94-97. Οι αποστασίες των συμμάχων από την αθηναϊκή συμμαχία

Ενώ, στην αρχή, οι σύμμαχοι, κάτω από την ηγεμονία των Αθηναίων, ήταν αυτόνομοι κι οι αποφάσεις παίρνονταν σε κοινές συνελεύσεις, συνέβηκαν, στο διάστημα ανάμεσα στους περσικούς πολέμους και στον τωρινό, όσα θα εκθέσω πιο κάτω, εξαιτίας πολεμικών η πολιτικών ενεργειών της Αθήνας είτε εναντίον των Περσών, είτε εναντίον των συμμάχων της που αποστατούσαν, είτε εναντίον των Πελοποννησίων, οι οποίοι, κάθε φορά, είχαν κάποιαν ανάμειξη στις

αποστασίες αυτές. Τα γεγονότα αυτά τα αναφέρω -βγαίνοντας έξω από το κύριο θέμα μου- επειδή όλοι όσοι έγραψαν πριν από μένα παρέλειψαν την περίοδο αυτή κι εξιστόρησαν ή τα πριν από τα Μηδικά ή τα Μηδικά. Ακόμη κι εκείνος που τα έθιγε κάπως αυτά στην *Αττική Ιστορία* του, ο Ελλάνικος, τα πραγματεύτηκε σύντομα και με ανακρίβειες στις χρονολογίες. Η παρεκβατική, άλλωστε εξιστόρηση των γεγονότων της περιόδου αυτής, θ' αποτελεί ταυτόχρονα και την εξήγηση για το πώς οι Αθηναίοι ίδρυσαν την ηγεμονία τους.

Θουκυδίδης, *Ιστοριών* 1.99 Οι κυριότερες αιτίες για τις αποστασίες των συμμάχων από την αθηναϊκή συμμαχία

Πολλές υπήρξαν οι αιτίες για τις αποστασίες των συμμάχων· οι κυριότερες όμως ήταν η καθυστέρηση στην πληρωμή του φόρου ή στην παράδοση των ορισμένων караβιών και, μερικές φορές, η άρνηση εκπλήρωσης στρατιωτικής υπηρεσίας. Γιατί οι Αθηναίοι εφάρμοζαν με ακρίβεια τις συμφωνίες και γίνονταν ενοχλητικοί, με τις πιέσεις που ασκούσαν, σε πόλεις οι οποίες δεν ήταν συνηθισμένες ούτε πρόθυμες να υποβάλλονται σε θυσίες. Αλλά και για πολλούς άλλους λόγους δεν ήταν πια αρεστοί οι Αθηναίοι ως ηγέτες της συμμαχίας. Στις εκστρατείες δε συμπεριφέρονταν στους συμμάχους σαν ίσοι προς ίσους, ενώ, εξάλλου, τους ήταν εύκολο να υποτάσσουν όσους αποστατούσαν. Την ευθύνη για την τέτοια εξέλιξη την είχαν οι ίδιοι οι σύμμαχοι. Γιατί, εξαιτίας της απροθυμίας τους να παίρνουν μέρος στις εκστρατείες, οι περισσότεροί τους, για να μη φεύγουν από τα σπίτια τους, δέχτηκαν, αντί να προσφέρουν καράβια και πληρώματα, να δίνουν τα ανάλογα χρήματα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το ναυτικό της Αθήνας να γίνεται πιο δυνατό με τα χρήματα που πλήρωναν οι σύμμαχοι, ενώ οι ίδιοι, όταν αποστατούσαν, αγωνίζονταν απροετοίμαστοι και χωρίς καμιά πείρα.

Θουκυδίδης, *Ιστοριών* 2.37 Τι είναι δημοκρατία κατά τον Περικλή

Κι έχει τούτο το πολίτευμα το όνομα δημοκρατία, γιατί δε διοικούν οι λίγοι, αλλά οι περισσότεροι· κι είναι όλοι οι πολίτες μπροστά στους νόμους ίσοι για τις ιδιωτικές τους διαφορές· για την προσωπική όμως ανάδειξη και τις τιμές, καταπώς ξεχωρίζει καθένας σε κάτι προτιμάται στα δημόσια αξιώματα, πιο πολύ, γιατί είναι ικανός παρά γιατί τον ανάδειξε ο κλήρος· ούτε πάλι κάποιος, επειδή είναι φτωχός, κι ενώ μπορεί να κάμει κάτι καλό στην πολιτεία, εμποδίζεται απ' αυτήν την ασήμαντη κοινωνική του θέση.

Πηγές

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία
Θουκυδίδης, Ιστορία